

Mészáros Tamás

Értékmentés a diaszpórában, avagy új gyarapítási lehetőség a Kárpát-medence könyvtárai számára

Jelentés a Mikes Kelemen Programról

Bevezető

Az utóbbi években szép számmal születtek programok a diaszpórában élő magyarok értékeinek, hagyatékainak megmentése céljából. Érdemes megemlíteni az Ithaka és a Rodostó Programokat, amelyekkel a Nemzeti Kulturális Alap a könyvtáraknak, múzeumoknak és levéltáraknak nyújtott pályázati lehetőséget értékes külföldi hagyatékok hazahozatalára. Ezek a programok feltételezték, hogy a közművelődési intézmények átfogó ismerettel rendelkeznek a diaszpóra magyarságának kulturális életével kapcsolatban, és a pályázás során egy-egy, az adott intézmény profiljának leginkább megfelelő hagyaték hazahozatalát engedték meg.

A Mikes Kelemen Program és a Kőrösi Csoma Sándor Program tervezése 2012-re tehető, Semjén Zsolt miniszterelnök helyettes és Répás Zsuzsanna helyettes államtitkár kezdeményezésére. Ekkor kezdett körvonalazódni, hogy szükség lenne egy olyan programra, amelyben fiatal hazai szakemberek segítik a külföldi magyar szervezeteket a magyarságtudat és a szülőföld hagyományainak életben tartásában: magyar nyelvet, néptáncot tanítanának, közösségi programokat szerveznének, könyvtárat rendeznének stb. – mindenhol a helyi igényeknek megfelelően. Ezt a célt a Kőrösi Csoma Sándor Program valósította meg. Emellett – az ismétlődő kéréseknek eleget téve – a Mikes Kelemen Program lehetőséget biztosított arra, hogy a szervezetek vonzáskörzetében élő többedik generációs magyarok felajánlhassák felmenőik magyar nyelvű dokumentumait, amelyeket már nem tudnak vagy nem akarnak tovább őrizni, de a Kárpát-medence közgyűjteményei számára

hasznosak lehetnek. A hagyatékok gyűjtése 2014-ben kezdődött el, és váratlan mennyiségű – elsősorban nyomtatott – dokumentumot eredményezett, noha a Mikes Kelemen Program ekkor még nem delegált a külföldi szervezetek mellé hazai szakembereket, ezért a Kőrösi Csoma Sándor Programban résztvevő kiküldöttek segítették a gyűjtést.

Ezért nagy öröm számunkra, hogy a Program 2015-ben tovább fejlődött, ennek keretében felkészült kutatók utazhattak a helyszínekre, hogy célzottan a Mikes Kelemen Program számára térképezzék fel a helyi közösségekben fellelhető könyvtári és levéltári érdekű hagyatékokat. A felbukkanó források szakmai jelentőségét felismerve a Nemzetpolitikai Államtitkárság az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Levéltár gondozására bízta a munka szakmai irányítását, amelynek célja a megsemmisüléssel fenyegetett gyűjtemények megmentése és információgyűjtés a gondosan őrzött anyagok tartalmáról és fellelhetőségéről.

Cél, feladat

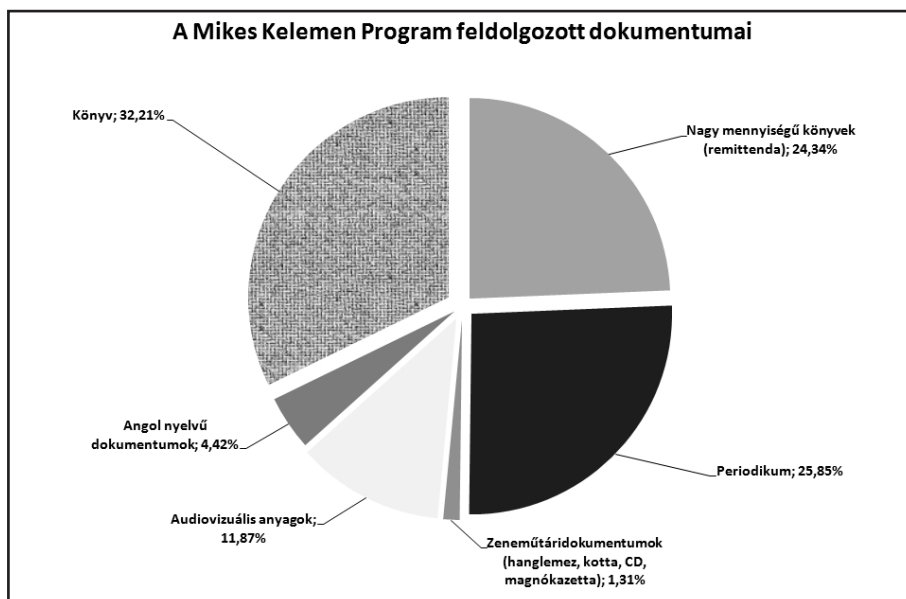
A Mikes Kelemen Program jelenlegi, magyarországi fázisában a 2014-es gyűjtésből beérkezett, túlnyomórészt – a gyűjtés módszerének eredményeképpen – papíralapú dokumentumok feldolgozása zajlik, amelyre az Országos Széchényi Könyvtár kapott megbízást, minthogy alapfeladata, hogy a lehető legteljesebb hungarika-gyűjteményt hozza létre, vagyis összegyűjtse a mindenkor Magyarországgal és a magyar kultúrával bármilyen módon kapcsolatba hozható dokumentumokat.

A dokumentumok tömeges hazahozatalára nagy szükség van, és erre ideális megoldást biztosít a program, amely jelenleg igencsak időszerű feladat, mivel a kinti magyarság körében mostanra vált haszathatatlanná a nyomtatott dokumentumok tárolási és kihasználtsági problémaköreinek megoldása, amelyben a program jelenlegi fázisa – véleményem szerint – egy több lépcsős folyamat első állomása lehet. (E véleményemet írásom végén fejtem majd ki.)

Az Országos Széchényi Könyvtár vállalta a tömeges feldolgozás megszervezésének és lebonyolításának hatalmas feladatát, hogy ezzel megragadja az állománya hiányainak pótlására adódó alkalmat. Ezen felül azt is fontosnak tartja, hogy a nemzeti gyűjtemény szempontjából főlép példánynak minősülő tételeket, hosszú ideje ápolat hazai és külföldi intézményi kapcsolatrendszere segítségével, hatékonyan és szakmailag megalapozott módon, a megfelelő közgyűjtemények számára kiajánlja.

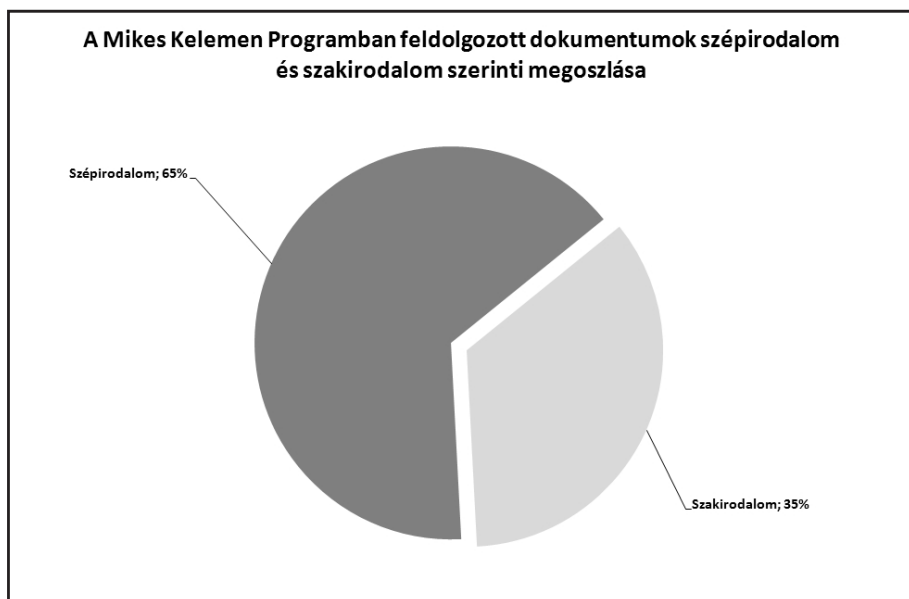
A megvalósulás

A programban eddig öt észak-amerikai magyar közösség által összegyűjtött adomány érkezett a fogadásuk és feldolgozásuk számára létesített budapesti raktárba: Los Angelesből, New Brunswickból, Clevelandból (USA) és Vancouverből (Kanada), valamint Chicagóból összesen mintegy 75 köbméternyi anyag. A feldolgozás jelenlegi fázisában a beérkezett dokumentumok mintegy felének behasonlításánál és jegyzékre vételénél tartunk. Az alábbi diagramon látható dokumentumtípus-megoszlásról tudunk beszámolni.

A dokumentumokat a dobozból kivéve tipizáljuk (dokumentumtípus és a további feladatok szempontjából szétválasztjuk), a könyveket azonnal behasonlítjuk az OSZK digitális katalógusában. A kereshetőség helyi sajátosságainak figyelembevételével megállapítjuk, hogy főléspéldány-e az adott tétel, vagy a papír alapú nyilvántartásokban való további ellenőrzésre be kell küldenünk a Könyvtárba. Néhány dokumentumtípus, úgy mint a periodikumok, audiovizuális anyagok (hang- és képrögzítések), kéziratok, gépiratok, kották, aprónyomtatványok, fotók stb. nem ellenőrizhetők helyben, a külső raktárunkban, ezeket az OSZK különgyűjteményeinek munkatársai veszik kezelésbe: döntenek megőrzésükről, vagy listázzák a kiajánlásra.

A kiajánlási listák folyamatosan készülnek, eddig mintegy 22.000 dokumentumot vettünk fel. Az OSZK honlapján egy erre a célra készített aloldalt hoztunk létre, ahol a Kárpát-medence könyvtáraiban dolgozó kollégák, egy webshophoz hasonló felületen (www.oszk.hu/mikes-program) tudnak majd válogatni intézményük számára. A kiajánlások várhatóan március hónapban kezdődnek el. Az anyag hatalmas mérete miatt igyekeztünk a válogató könyvtárak gyarapító munkatársainak dolgát megkönnyíteni, ezért a listákat szűrhetővé tettük tartalom (szépirodalom/szakirodalom) és kiadási hely (hazai/külföldi) szerint.

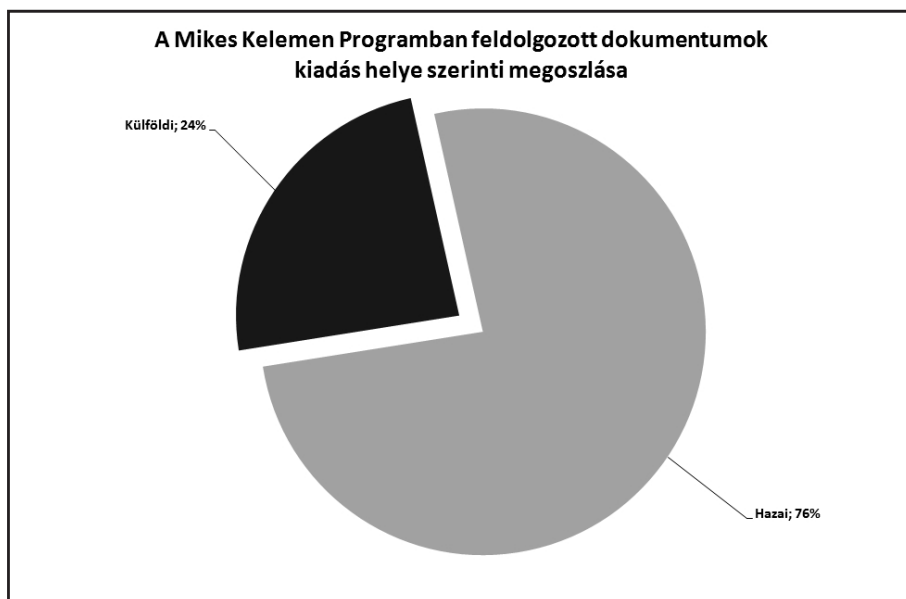

Következtetések, tapasztalatok

A program során, az előzetes becslésekhez képest, a nemzeti hungarika-gyűjtemény szempontjából több hasznos, akár hiánypótló dokumentum került az Országos Széchényi Könyvtár állományába, amely részben új bibliográfiai tételeket, részben meglévő tételek második példányát jelenti.

A Mikes Kelemen Program ezen felül lehetőséget biztosított arra, hogy felülvizsgáljuk gyűjteményszervezési szabályzatunkat, ugyanis külföldi hungarikumokból eddig egy példány gyűjtésére törekedtünk (többnyire nem is volt módunk több példányt beszerezni), de a program lehetőséget ad arra, hogy a jelentősebb munkákból két-két példányt őrizzünk meg. Külön öröm számunkra, hogy sok kötet szerzői dedikációt, valamint jelentősebb terjedelmű ajánlást tartalmaz, ezek a diaszpóra történetének kutatása szempontjából növelik a dokumentumok forrásértékét. E példányokat a katalógusunkban jelöljük, és természetesen szűrhetővé tesszük.

Eddigi tapasztalataink alapján az adományok nagyobb százalékban hazai kiadású dokumentumok, ez a tény lehetővé tette, hogy azon kiadványokat is pótoljuk, amelyek kötelespéldányait nem vagy nem elegendő példányszámban küldte be a kiadó, esetleg az OSZK csak másolattal vagy sérült példánnyal rendelkezik az adott dokumentumból.

Zárszó

A program jelenlegi fázisa – ahogy ezt korábban a *Cél, feladat* pontban is említettem – véleményem szerint egy több lépcsős folyamat első állomása lehet. A jelenleg fennálló legnagyobb problémát a magyar kultúra értékeinek megmentését a program igyekszik a lehető leggyorsabban és a legnagyobb odafigyeléssel végrehajtani, azonban a probléma kezelésekor érdemes megvizsgálnunk az okokat is. Véleményem szerint a nyomtatott, fizikai hordozón lévő dokumentumok tárolási és kihasználtsági problémaköre mögött egyrészt a felhasználói igények megváltozását lehet felfedezni, amely szerte a világon komoly feladat elé állítja a könyvtárosokat; másrészt a diaszpóra magyarsága körében az idegen nyelven való olvasástanulás okán – az anyanyelv leggondosabb őrzése mellett is – egyre inkább kihívást jelent magyarul olvasni. Valószínűleg e két ok következménye a hagyományos dokumentumok iránti kereslet csökkenése.

Az Országos Széchényi Könyvtár igyekszik a nyomtatott magyar kultúra digitalizálását elősegítve, az információt a megváltozott igényekre szabva szolgáltatni. Érdemes lenne tehát elgondolkodni azon, hogy a programban a továbblépést az biztosítsa, hogy a magyar kultúra értékeit – immár a XXI. század emberét megszólítva – az információs technológiák kihasználása mellett tegyük elérhetővé a külföldi magyarok számára is.